

קונטרס

דקדוק

כללי דקדוק הנוגעים לקריאה בכלל
ולקריאת התורה בפרט

אהלי מנחם, ברוקלין

פרק א'

"הַבְּרוּת"

כשם שכל תיבה ותיבה מצורפת מכמה אותיות, כמו
בן, כל תיבה ותיבה מצורפת מכמה "הברות" ("סילעבלם"
בלע"ז).

חלוקת התיבה להברות כך היא:

כל אות מנוקדת, היא הברה שלימה. חוץ מאות
שבאית, שהיא נמפלת תמיד להברה שלפני' או להברה
שלאחרי'.

והנה, ישנן תיבות עם הברה אחת, כמו: אָב, בֶּן,
טוֹב.

וישנן תיבות עם שתי הברות כמו: בֶּן-רֵיחַ, מֶלֶךְ-לֵךְ,
חֶסֶד,

או יותר, כמו: בֶּן-יָאֵל, בֶּן-תָּבִיבִי.

והנה, את הניגון של הטעמים ("טראָפּ") צריכים לנגן באחת משתי הברות האחרונות של התיבה. אף פעם לא מנגנים את הטראפ בהברה קודמת יותר.

כאשר מנגנים את הטעם בהברה האחרונה של התיבה, כמו ו-יָק-רָא, זה נקרא "מְלָרַע" ("מלרע" פי' "מתחת" - היינו "לבסוף").

וכאשר מנגנים את הטעם בהברה הקודמת (לפני הברה האחרונה), כמו ו-יָא-מָר, זה נקרא "מְלָעִיל". ("מלעיל" פי' "מעל" - היינו "מקודם").

(מובן, שתיבה בת הברה אחת (כמו: בֶּן, מוֹב) אינה בכלל בגדר מלעיל או מלרע).
דוגמא:

מלרע
מלרע
מלרע
מלעיל
מלעיל
 בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ:

פרק ב'

והנה, צריכים לדיוק מאוד לנגן את הטראפ אך ורק בהברה הנכונה, אם מלעיל או מלרע. כי באם לאו, הנה,

לא זו בלבד שזה לא נכון, אלא, הנה, לפעמים זה משנה גם את פירוש התיבה!¹

דוגמא בתורה: בפרשת ויצא, פרק כ"ט בפסוק ו' ובפסוק ט', כתיב ב' פעמים שרחל באה עם הצאן. בפסוק ו', שמדבר בלשון הוזה (זי קומט), נכתב המעם של תיבת פָּאָה בהברה האחרונה - היינו, מלרע. ובפסוק ט', המדבר בלשון עבר עבר (זי איז געקומען), נכתב המעם של תיבת פָּאָה בהברה הקודמת - היינו, מלעיל.

עוד דוגמא:

בפרשת וישלח (לד, כט), במעשה שכם, כתיב "שָׁבוּ", מלרע, ופירושו: זיי האבן געפאנגען. ובספר יהושע (ב, כב), גבי מרגלי יהושע, כתיב "שָׁבוּ הָרָדְפִים", מלעיל, ופירושו: זיי האבן זיך אומגעקערט. הרי, מזה מובן איך שצריכים לדייק בזה ביותר.

¹ (דוגמא באנגלית: "איים-קרים" - מלעיל, פי' = גלידה. "איי-סקרים" מלרע, פי' = אני צועק.)

והנה, ישנו כלל גדול בתורה, שכאשר איזו תיבה בתורה נקראת מלעיל, כמו וַיֵּאמֶר, הנה, בכל מקום בתורה, נביאים וכתובים שתופיע תיבה זו (והפירוש שלה דומה²) הרי היא תמיד נקראת מלעיל. וכן הוא, בתיבה שקוראים מלרע, כמו וַיִּקְרָא היא נקראת תמיד מלרע³.

פרק ג'

בכלל, ישנם עשרים וששה מעמים. עשרים מהם, מופיעים אצל האות המוטעמת, היינו, באותה אות של התיבה שבה יש לגנן הטראפ, ובמילא, בקל ניתן לנו לדעת האם קוראים תיבה זו מלעיל או מלרע. דוגמא:

בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ:

² משא"כ אם הפירוש הוא שונה, כמו באה (ל' הווה) ובאה (ל' עבר), כנ"ל.

³ חוץ ממקרים מיוחדים, שמצד סיבה מיוחדת, קוראים אותה מלעיל. וזה נקרא "נסוג-אחור". ואין כאן מקומו.

הרי רואים איך שהטעמים מופיעים במקומם הנכון.

אמנם, שאר ששת הטעמים, אינם מופיעים אצל

האות המוטעמת (כי אם, במקום אחר), כדלהלן:

פִּשְׁטָא, זֶרְקָא, סְגוּלָּה, וּתְלִישָׁא-קִמְנָה

מופיעים תמיד באות האחרונה של התיבה.

תְּלִישָׁא-גְּדוּלָּה

מופיע תמיד באות הראשונה של התיבה.

יְתִיב

מופיע תמיד לפני האות הראשונה של התיבה.

אגב, זהו הסימן להבחין בין מְהֻפֵּךְ ל־יְתִיב (הנראים דומים

בצורתם). "מְהֻפֵּךְ" מופיע תמיד במקומו הנכון, משא"כ "יְתִיב" נמצא

לפני התחלת התיבה.

פרק ד'

והנה, בנוגע לששת הטעמים הנזכרים, שאינם מופיעים

באות המוטעמת, איך ניתן לנו לדעת באיזה הברה יש לנגן

הטעם, מלעיל או מלרע?

פִּשְׁטָא

טעם ה"פִּשְׁטָא" מופיע בב' אופנים: פשטא אחד או

שני פשטאים.

דוגמא: וַיִּקְרָא וַיֹּאמֶר

הנה, כאשר הפשטא מופיע רק פעם אחת (באות

האחרונה): כמו וַיִּקְרָא, הנה, אז מנגנים אותו בהברה

האחרונה, היינו "מלרע". כך: וַיִּקְרָא

וכאשר טעם הפשטא מופיע שתי פעמים בתיבה:

כמו וַיֹּאמֶר, אז מנגנים אותו בהברה הקודמת, דהיינו

מלעיל. כך: וַיֹּאמֶר

והנה, יש מקום לשאול:

למה צריכים ב' פשטאים כדי להראות שתיבה זו

מנגנים מלעיל, ולא מספיק שיהי' רק פשטא אחת בהברה

הקודמת, כזה: נִיאָמַר. בשביל מה צריכים את
הפשטא השני בסוף התיבה?!

הביאור: היות שהסימן של "קדמא" ושל "פשטא"
דומים זה לזה בצורתם. הנה, באם יהי' רק פשטא אחד
באמצע התיבה, ולא יהי' פשטא השני בסוף התיבה, הנה
אז, לא יכולים לדעת האם זה "פשטא" או "קדמא".

ויתבאר לקמן בע"ה, שישנו חילוק גדול בין "פשטא"
ל"קדמא" בנוגע להלכה למעשה.

ולכן, כדי להראות לנו שהוא פשטא ולא קדמא,
צריכים פשטא השני בסוף התיבה.

קיצור: * תיבה עם פשטא אחד בסוף התיבה - היא מלרע.
* תיבה עם שני פשטאים - היא מלעיל.

יְתִיב

טעם זה נמצא תמיד בתיבה בת הברה אחת או
שתים ומנגנים אותו תמיד מלעיל.

דוגמא: אַתָּה, פֶּהָה.

פתרון שאר ארבעת הטעמים הוא כדלהלן:

זֶרְקָא, סְגוּלָּה, תְּלִישָׁא-קִטְנָה

הנה, ישנם חומשים, ששלשת טעמים אלו, מופיעים באותו אופן כמו בפשטא, והיינו: כאשר התיבה היא "מלרע", אז מופיע הטעם פעם אחת בסוף התיבה, במקומו הרגיל.

וכאשר התיבה היא "מלעיל", אז מופיע טעם זה פעם שני'.

דוגמא: זֶרְקָא-לְקִיָּם אֶת הַרְקִיעַ
מלרע מלעיל

(ב) תְּלִישָׁא-גְדוּלָּה

גם טעם זה מופיע (בחומשים כאלו) על דרך זה: אם התיבה היא "מלעיל", אז מופיע הטעם רק פעם אחת בתחילת התיבה, במקומו הרגיל. וכאשר התיבה היא "מלרע", אז מופיע טעם זה פעם שני'.

וַתֹּצֵא הָאָרֶץ דִּישָׁא (בראשית א, יב.) וַיָּבֹא נָח וּבָנָיו (בראשית ז, ז.)

* * *

בחומשים אשר ארבע מעמים אלו, זרקא, סגול, תלישא-קטנה ותלישא-גדולה, לא מופיעים באופן כזה (כב"פשמא"), איך ניתן לנו לדעת האם מנגנים תיבה זו "מלעיל" או "מלרע"?

יש לחפש אותה תיבה בפסוק אחר, ששם מופיעה תיבה זו⁴ עם אחד משאר המעמים, שהם כן נמצאים באות המוטעמת, ומשם יכולים לברר האם תיבה זו היא "מלעיל" או "מלרע".

דוגמא: וַיָּבֹא נָח וּבָנָיו (בראשית ז, ז.)

הנה, באותו פסוק כתיב אח"כ וַיָּשִׂי-בָנָיו, הרי "בָּנָיו" מופיע עם טעם ה"תְּבִיר" מלרע, הרי רואים שתיבה זו היא מלרע!

⁴ עם אותו פירוש, כמובן.

ויש להוסיף: בשמות (שמות העצם) שהן מנוקדות כדהלן, הרי הן תמיד מלעיל:

מֶלֶךְ רַבֵּעַ אֶצֶר תִּשְׁעַ עוֹשֶׁר שׁוֹבַע יְיָ בֵּית נַחֲתִי⁵

פרק ה'

מלכים ומשרתים

עשרים ושש הטעמים מתחלקים לשתי כתות:

שמונה-עשרה "מלכים" ושמונה "משרתים".

אלה הם ה"מְלָכִים":

פִּשְׁטָא * זִרְקָא * סְגוּל * רְבִיעִי * זָקַף-קִמָּן * זָקַף-גְּדוּל *
 מְפֻחָא * אֶתְנַחְתָּא * פִּזֹּר * תְּלִישָׁא-גְּדוּלָּה * וְאִזְלָא * אִזְלָא-
 גְּרִיש * גְּרִישִׁים * תְּבִיר * יְתִיב * שְׁלִשְׁלָת *
 קִרְנִי-פֶרָה * סוּף-פָּסוּק : (פָּסִיק וְנַחֲשֵׁב כ"מלך")

אלו הם ה"מְשָׁרְתִים":

מִנַּח * מִהֲפֹךְ * מִרְכָּא * תְּלִישָׁא-קִמָּנָה *
 קִדְמָא * דִּרְנָא * מִרְכָּא-כְּפוּלָה * יְרַח-בֶּן-יִזְמוּ *

⁵ חוץ מ: אחר, אחד ואחת, שנגזרת מלרע.

ביאור ענין "מלכים" ו"משרתים":

ה"מלך" = מפסיק בין תיבה אחת לשני'.

ה"משרת" = מחבר תיבה אחת עם השני'.

דוגמא:

מלך משרת מלך משרת מלך משרת מלך
בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ:

לפי זה, הרי הפסוק מחולק לארבע חלקים.

בְּרֵאשִׁית | בְּרָא | אֱלֹהִים | אֶת הַשָּׁמַיִם | וְאֶת הָאָרֶץ:

עוד דוגמא:

וַיְהִי | חַיִּי שָׁרָה | מֵאָה שָׁנָה | וְעֶשְׂרִים שָׁנָה | וְשִׁבְעַת שָׁנִים |

שָׁנִי | חַיִּי שָׁרָה:

נמצא שתפקידו של המעם (מלך או משרת), הוא

בדוגמת "פסיק" ו"נקודה" המופיע בסיפורים וכיו"ב,

שעוזרים לנו להבין את הטקסט.

ואכן מצינו בפירוש רש"י כו"כ פעמים, שמבאר את
 פשט הפסוק לפי פיסוק הטעמים.
 ועפ"ז מובן, איך שצריכים לדייק ביותר שלא להחליף
 מלך במשרת (כמו טפחא במרכא, וכיו"ב).

קיצור: מלך = מפסיק משרת = מחבר

* * *

פרק ו'

האותיות נחלקות לשני סוגים:

(א) אותיות רְפוּיּוֹת: ב, ג, ד, (אותיות בלי נקודה).

(ב) אותיות דְּגוּשׁוֹת: פ, צ, ד, (אותיות עם נקודה).

באותיות דגושות גופא, ישנן שני סוגים:

(א) דגש קל:

כאשר אחת ממשש אותיות אלו: ב ג ד פ פ ת

(סימנם = כָּךְ"ד כָּכָ"ת), מופיעה בתחילת התיבה, כגון:

כָּרוֹךְ, אז היא מקבלת נקודה, וזה נקרא "דגש קל".

ותפקידה היא, להדגיש את האות. "ב" נעשה "ב".

(ב) דגש חזק:

כאשר אחת מ-17 האותיות:

ב, ג, ד, ו, ז, ח, ט, י, כ, ל, מ, נ, ס, פ, צ, ק, ש, ת

באות לאחר תנועה קטנה (ֶ ֵ ִ ֊ ֋) כמו שֶׁבֶת, אז היא מודגשת בדגש חזק.

5 האותיות א' ה' ח' ע' ר' - הן תמיד רפויות.

מפיק ה':

כאשר אות ה' דגושה בסוף התיבה נקראת "מפיק ה'". דוגמא: לֶה. בֶּה.

פֶּתַח גְּנוּבָה:

לפעמים ישנה ל"ה" בסוף התיבה נקודה וגם "פֶּתַח", כמו: "גְּבוּלָה", אז קוראים את זה כך: גְּבוּ-אֵה (כמו: שקוראים "רוּחַ" = רוּ-אֵח).⁷

⁶ היינו, קמ"ץ קמן דוקא. מכיון שקמ"ץ סתם היא תנועה גדולה. ואכ"מ.
⁷ למה נקרא שמה "פתח-גנובה"? מפני שנקודת ה"פתח" שהיתה תחת החי"ת "גנובה" ממקומה ושמו אותה תחת ה"אלף".

פרק ז'

אותיות א' ה' ו' י' ופעולתן

כאמור, כאשר א' מששת האותיות בג"ד כפ"ת באה בתחילת התיבה יש בו דגש קל.
אמנם, לפעמים, גם בתחילת התיבה אינה מקבלת דגש קל.

דוגמא: "וַאֲנִי תִפְלְתִּי", הרי לא כתיב "וַאֲנִי תִפְלְתִּי", כי אם, "וַאֲנִי תִפְלְתִּי".
הטעם:

כאשר התיבה שקודמת לתיבה זו, מסתיימת עם א' מארבע האותיות א' ה' ו' י' (סימנך: אָהוּ"י), אז אין תיבה זו מתחילה בדגש קל.

לכן, היות שתיבת "וַאֲנִי" מסתיימת באות י', ובאה תיכף לפני תיבת "תִפְלְתִּי", לכן, אין בה דגש קל.

במילים אחרים: כאילו לומר שאותיות אָהוּ"י שבסוף התיבה נוטלות את הנקודה של ה"דגש קל" מתחילת התיבה הבאה.

להלן - טבלה של דוגמאות, להראות איך שאותיות אהו"י בסוף התיבה גורמת שבתחילת התיבה שלאחריו אין בה דגש קל.

ה	א
עֲלֶה בִּכְבֹּשׁ	וּכְרָא בּוּ
אַתָּה גִבּוֹר	נָא גִבּוֹר
לְמַטָּה דֵּן	וְכִסָּא דְּוֹד
וְהִנֵּה כִסְּהוּ	רוֹפֵא כָּל
עֲשֵׂה פֶלֶא	הוּא פֶרֶת
מִהֲרָה תַּעֲקֹר	לֹא תִמוּ

י	ו
כִּי בְנוּ	מִכְּעוּ בָּיִם
כִּי נָאֵה	הָבוּ גִדְּל
כִּי דְלִיתָנִי	דְּכָרוּ דְּכָר
פָּנִי כָּל	נִצְבוּ כְמוֹ
אֶמְרֵי פִי	עֲמוּ פְרוֹת
וְאַנִּי תִפְלְתִּי	לֹו תְשׁוּעָה

פרק ח' יוצא מן הכלל

אמנם, במה דברים אמורים, שאותיות אהו"י בסוף התיבה "נוטלות" את ה"דגש-קל" מתחילת התיבה שלאחרי', זהו דוקא כאשר שתי התיבות באות זה אחר זה, בלי שום הפסק כלל.

מה שאין כן כשיש הפסק בין שתיהן.

לדוגמא: באם תיבה הראשונה היא בסוף פסוק, ותיבה השני' היא בתחילת הפסוק שלאח"ז, הרי יש כאן "הפסק" בין שתי התיבות, ובמילא, אין האותיות אהו"י יכולות להשפיע על תחילת התיבה הבאה.

דוגמא: "וַיִּחְסְדֶךָ וַיְכַרְכֹּכֶה: כְּבוֹד מְלָכוֹתְךָ..".

הנה, רואים שהה' של יְכַרְכֹּכֶה לא הוציאה את

הדגש באות כ' של כְּבוֹד. זהו בגלל ההפסק שביניהם.

ווכן הוא גם כאשר ההפסק הוא בתוך הפסוק. איזה

הפסק יש בתוך הפסוק?

הרי נזכר לעיל שישנם 18 מלכים, שהם טעמים

המפסיקים!

ולכן, כאשר ישנו לתיבה הקודמת טעם שהוא

מלך, הרי ה"מלך" מפסיק בין ב' התיבות.

ובמילא, אין אותיות אהו"י יכולות להשפיע על

תחילת התיבה הבאה להוציא את הנקודה ממנה.

על פי מה שנתבאר, ניתן לנו להבין את הדוגמאות

דלהלן:

מלך	משרת	
לְקַח אֶת הַיָּמִים ה'	לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ	א
(בראשית ד, כו.)	(בראשית ג, יז.)	
אֵלֶּה תִּזְלָזְזוּ נָח	אֵלֶּה תִּזְלָזְזוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ	ה
(בראשית ו, ט.)	(בראשית ב, ד.)	
וַיִּרְדּוּ בְּדִגַּת הַיָּם	וַיִּרְדּוּ בְּדִגַּת הַיָּם	ו
(בראשית א, כח.)	(בראשית א, כו.)	
כִּי בְיוֹם אֶכְלָכֶם	כִּי בֹ שָׁבַת	י
(בראשית ג, ה.)	(בראשית ב, כ.)	

יוצא מן הכלל

אמנם, כל הנ"ל הוא דוקא בנוגע לאותיות אהו"י הנסתרות, היינו, שהם בסוף התיבה ולא שומעים אותן.

דוגמא: לא. אֶלָּה. כָּפְרוּ. בִּי. הנה, הצליל של אותיות אהו"י אלו, לא נשמעות כלל. ולכן הן נקראות אותיות "נסתרות" ("באהאלמנע").

הנה, דוקא אז, כאשר אותיות אהו"י הן נסתרות, הן יכולות להשפיע על תחילת התיבה הבאה אחרי'.

מה שאין כן, כאשר אותיות אהו"י הן "נראות", היינו, שצליל האותיות אהו"י כן נשמעות, אז אינן משפיעות על תחילת התיבה הבאה.

דוגמאות של אותיות הו"י הנראות:

ה	וּפָתַח הַתִּבְּהָ בְּצִדָּהּ תְּשִׁים (בראשית ז, מז.)
ו	וְהִנֵּה עֲשָׂנוּ לָא (בראשית לא, ג.)
י	וְאֵת שְׂרֵי פִלְתּוֹ (בראשית יא, לא.)

קיצור: מתי יכולות האותיות אהו"י "ליטול" את
הנקודה מתחילת התיבה הבאה לאחריו, הוא רק כאשר
ישנם שני התנאים:

(א) אין ביניהם הפסק.

(ב) האותיות אהו"י הן "נסתרות".

טעמי המקרא

(מלכים משרתים)

פֿשְׁטֵא מִנַּח זֶרְקֵא מִנַּח סְגוּל,

מִנַּח | מִנַּח רְבִיעִי,

מִהַפֵּךְ פֿשְׁטֵא זֶרְקֵא קִטְוִן, זֶרְקֵא קִטְוִן, זֶרְקֵא-גִדּוּל,

מִרְכָּא טַפְחָא מִנַּח אֶתְנַחֲתָא, טַפְחָא מִנַּח

אֶתְנַחֲתָא, מִרְכָּא טַפְחָא סוּף-פֿסוּק:

פֿוֹר תְּלִישָׁא-קִטְוִנָּה תְּלִישָׁא-גִדּוּלָה,

קִדְמָא וְאַזְלָא אִזְלָא-גִרֵּשׁ גִּרְשִׁים,

דִּרְנָא תְּבִיר, מִרְכָּא תְּבִיר, תְּבִיר,

יְתִיב זֶרְקֵא קִטְוִן, טַפְחָא סוּף-פֿסוּק:

שְׁלִשְׁלֹת מִרְכָּא-כַּפּוּלָה קִרְנֵי-פֶרֶה יֶרַח-בֵּן-

יּוֹמוֹ